

Een nieuwe jaargang, een nieuw thema. Het thema van de volgende afleveringen is: het bijzondere van Nederland. Hoe 'anders' is Nederland in vergelijking met omliggende landen? Is Nederland wel zo bijzonder? Overpeinzingen over hetgeen Nederland uniek maakt, of juist niet.

Het demografisch bijzondere van Nederland: wellicht wel het woord, maar niet noodzakelijk de daad

Het is niet van vandaag of gisteren dat Nederlanders hun vooruitgeschoven positie temidden van omliggende volkeren als zodanig willen laten uitkomen. Als we af mogen gaan op recente discussies in de dagbladen wordt er daarbij veel prijs gesteld op de toekenning van een kenmerk als vooruitstrevend. In een landenvergelijkend onderzoek uit 1948–1949 bleken de Nederlanders uit een achttal positieve karakteristieken, ook reeds voor zichzelf als meest passend te hebben gekozen: vooruitstrevend en – mogelijk nog mede geleid door het Weberiaans duo 'Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus' – hardwerkend.¹ Het laatste kenmerk komt in de recente discussies echter niet terug!

In hoeverre is Nederland ook demografisch door vooruitstrevendheid te onderscheiden van omliggende landen? Cijfers van de European Value Systems Study Group (EVSSG)² spreken duidelijke taal: daar waar in vele, ons omliggende landen de traditionele opvattingen over huwelijk en gezin nog dominant aanwezig zijn, blijkt vooral ook Nederland tot de uitzonderingen te behoren. In Nederland treft men verder in de opvattingen van de burgers ook minder expliciet bezwaren tegen seksueel gedrag op jonge leeftijd, tegen echtscheiding en homosexualiteit aan dan in de omliggende landen. Nederland wordt dan ook door de EVSSG op dit terrein als één van de meest permissieve landen van het Westen omschreven. Permissiviteit die zich als volgt laat omschrijven: het staat iedereen vrij te denken en te doen wat hij of zij wenst op het terrein van huwelijk, gezin en seksualiteit, zolang anderen hiervan geen schade ondervinden. Het zijn steeds de jongste cohorten die de meest liberale en individualistische waarden en opvattingen aanhangen. De ontwikkeling zoals plaatsgrijpend in het laatste decennium is er één in de richting van een nog toenemende liberalisering en modernisering van opvattingen. Dit laatste geldt eveneens voor de opvattingen van de oudere generaties, zoals trouwens ook is aangetoond door de longitudinale onderzoeken rond culturele waarden en opvattingen van het Sociaal en Cultureel Planbureau.³

Men is het overigens bepaald niet eens over de nog te verwachten ontwikkelingen op het gebied van waarden en opvattingen. Enerzijds is er de visie van onder andere de

EVSSG-onderzoekers dat de pendule van de individualisering terug zal slaan nu de burgers geconfronteerd worden met de gevolgen van hun geïndividualiseerde opvattingen. Anderzijds is er de visie die continuering voorziet, een zekere stabiliteit in de diversiteit van opvattingen.

De veranderingen in demografisch gedrag zoals die zich in de laatste decennia in Europa hebben voltrokken volgen elkaar in een min of meer vaste volgorde op: ten eerste de daling van het geboortecijfer en het toenemend aantal echtscheidingen, dan de bredere verspreiding van ongehuwd samenwonen, gevolgd door een toenemende trend in geboorten buiten het huwelijk. Maar de Nederlandse koploperpositie in vooruitstrevendheid van opvattingen wordt niet altijd teruggevonden in een koploperpositie van vooruitstrevend gedrag.

De Scandinavische landen gaan in deze ontwikkelingen voorop. Nederland loopt mee in de middenmoot of begeeft zich soms zelfs achteraan in de rij. De daling van de vruchtbaarheid in Nederland heeft zich pas laat ingezet – een opvallend omvangrijke en brede generatie van babyboomers markeert de Nederlandse bevolkingspiramide. Daarnaast behoort het echtscheidingscijfer van Nederland tot de lagere in Europa en ook het aandeel van buiten het huwelijk geboren kinderen is in verhouding tot omringende landen niet opvallend hoog.⁴

De onder andere door het SCP geregistreerde vooruitstrevende opvattingen over de gelijke positie van mannen en vrouwen binnen het huwelijk, blijken al evenmin terug te vinden in de cijfers. Nederlandse vrouwen met de zorg voor kleine kinderen moeten nog steeds aanzienlijke hindernissen nemen om eigen inkomsten te genereren tijdens het huwelijk. In geen van de ons direct omringende landen is het aan het krijgen van kinderen verbonden beslissingsproces zo markant uit de cijfers af te lezen als in Nederland. Klaarblijkelijk is dit beslissingsproces het moeilijkst af te ronden in Nederland: we treffen hier de gemiddeld hoogste leeftijd aan waarop vrouwen hun eerste kind krijgen. En als men eenmaal de zorg voor een kind heeft, blijkt de continuering van betaalde arbeid zeer vaak te mislukken. In geen van de ons omringende landen is de ‘kinderdip’ in de arbeidsmarktparticipatie van de vrouw zo sterk en continu van aard als in Nederland en wordt het part-time dienstverband zo frequent als oplossing voor dit probleem gekozen. Ook hier getuigen de cijfers dus niet van een vooruitstrevende positie; ze lopen in de pas met de cijfers van Zuid-Europa en van Ierland.

Mogelijk manifesteren de vooruitstrevende opvattingen van Nederland zich nog het meest duidelijk in de positieve gevolgen van de acceptatie van seksueel gedrag van jongeren (en de bijbehorende voorlichting en begeleiding): seksueel gedrag leidt in Nederland in uitzonderlijk weinig gevallen tot tienerzwangerschappen.

Demografisch relevante feiten centreren zich niet uitsluitend rond geboorte, relatievorming en huwelijk. Van de resterende demografische subdomeinen afsluitend een enkel woord over de bijzondere positie die Nederland inneemt, wanneer de vergrijzing van de bevolking aan de orde wordt gesteld: het aandeel mensen dat de leeftijd van 60 jaar of hoger heeft bereikt is nog

steeds één van de laagste van West- en Noord-Europa. Nederlandse politici hebben dus nog even de tijd om zich goed voor te bereiden, om te leren van het beleid zoals dat in buurlanden wordt ontwikkeld, alvorens hier ten volle geconfronteerd te worden met het vergrijzingsverschijnsel. Recent onderzoek naar de meningen en opvattingen van de Nederlandse bevolking (MOAB) laat duidelijk zien dat men bereid is tot het betalen van een hogere premie om de ouderen in de samenleving hun AOW ook in de toekomst te garanderen. Het zou dan ook kunnen getuigen van echte vooruitstrevendheid in opvattingen en gedrag wanneer de overheidsaanpak van de vergrijzing niet meer voortdurend in de sfeer van paniek en problemen zou worden getrokken, maar op een meer afstandelijke wijze zou kunnen worden aangepakt, rekening houdend ook met de capaciteiten die ouderen in de samenleving inbrengen.

Jenny Gierveld

Noten

- 1 UNESCO-onderzoek 1948–1949 (geciteerd in Hofstätter, P.R., *Gruppendynamik; Die Kritik der Massenpsychologie*. Rowohlt, Hamburg, 1957)
- 2 Ester, P., Halman, L. & De Moor, R. (eds), *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*. Tilburg University Press, 1994.
- 3 *Sociaal en Cultureel Rapport 1994*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk, 1994.
- 4 *The demographic situation in the European Union*. European Commission DG V 1994 report. Brussel–Luxemburg, 1995.